

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2024.33.166>
УДК 94:327(437+438)+341.222.4“1945/1947”

Іван Боровець

канд. іст. наук, доц.
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
32301, Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14
E-mail: borovets.ivan@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7132-9901>

ПРОБЛЕМА КОРДОНУ НА СПІШІ ТА ОРАВИ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 1945–1947 рр.

Після розпаду Австро-Угорщини райони Північного Спіша та Верхньої Орави у північно-західній частині Словаччини стали об'єктом територіальних суперечок між Чехословацькою та Польською республіками. Суть дискусій полягала в різних підходах до оцінки національного складу локального населення. Польська етнологія наголошувала на його польському етнічному корінні й невизначеності національної самосвідомості місцевих горалів (горців). Контраргументом було те, що в регіоні явно переважав словацький національно-культурний рух, а абсолютна більшість місцевих мешканців ідентифікували себе словаками. Надалі лінія кордону посувалася, в залежності від політичних умов, на користь тієї чи іншої сторони.

Військово-політичні зміни 1945 р., коли в регіон вступила Червона армія, активізували протистояння. Радянська військова адміністрація схилилася до розв'язання конфлікту на основі національного самовизначення. Проте на державному й міжнародному рівні було визнано принцип повернення кордонів станом на вересень 1938 р. Тобто низка населених пунктів із переважаючим словацьким населенням поверталися Польщі. Для чехословацької влади це було вигідно. Принцип домюнхенських кордонів залишав їй контроль над частиною Тешинської Сілезії (Заолжям), яка мала більше економічне й стратегічне значення, ніж малозаселені гірські терени Північного Спіша та Верхньої Орави.

Місцеве словацьке населення вдалося до мирних і подекуди насильницьких форм протесту. Польська влада відповіла репресіями та дискримінаційними заходами. Місцеві національні лідери та словацькі емігранти в США намагалися винести проблему на зовнішньополітичну

арену. Звернення, петиції та меморандуми чехословацьким державним діячам, світовим лідерам та міжнародним інституціям вимагали передачі регіону під міжнародний контроль та проведення там офіційного плебісциту. Однак певний практичний ефект мали лише дипломатичні протести празького уряду проти переслідувань словаків на відступлених теренах. Чехословацько-польський договір 1947 р. закріпив існуюче становище, але захистив місцеве словацьке населення наданням йому прав національної меншини.

Ключові слова: Північний Спіш, Верхня Орава, Чехословацька республіка, Словацька держава, Польща, кордон, національна самосвідомість, плебісцит, дискримінація, дипломатія.

Ivan Borovets

PhD in History, Associate Professor
Kamianets-Podilskyi National
Ivan Ohiienko University

14, Tatarska Street, Kamianets-Podilskyi, 32301, Ukraine

E-mail: borovets.ivan@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7132-9901>

BORDER PROBLEM ON SPIŠH AND ORAVA IN CZECHOSLOVAK-POLISH RELATIONS IN 1945–1947

The districts of Northern Spiš and Upper Orava in the northwestern part of Slovakia became the object of territorial disputes between the Czechoslovak and Polish republics after the collapse of Austria-Hungary. The essence of the discussions was different approaches to assessing the national composition of the local population. Polish ethnology emphasized their Polish ethnic roots and the uncertain national identity of local “górali” (mountaineers). The counterargument consisted in the Slovak national and cultural movement, which clearly prevailed in the region. In addition, the absolute majority of locals identified themselves as Slovaks. Further the borderline shifted depending on political conditions in favor of one or another side.

Under the conditions of Red Army entering the region in 1945, military and political changes intensified the confrontation. The Soviet military administration inclined to resolve the conflict on the basis of national self-determination. However, the principle of returning to the borders as of September 1938 was recognized at the state and international levels. That is to say, a number of settlements with a predominantly Slovak population were returned to Poland. Such a scenario was profitable for the Czechoslovak

government. The principle of pre-Munich borders left control of the Czechoslovak Republic over the part of Teschen Silesia (Trans-Olza). It was more economic and strategic important than the sparsely populated mountainous terrain of Northern Spiš and Upper Orava.

The local Slovak population resorted to peaceful and sometimes violent forms of protest. The Polish authorities responded with repression and discriminatory measures. Local national leaders and Slovak emigrants in the USA tried to bring the problem to the international area. Appeals, petitions and memoranda to Czechoslovak statesmen, world leaders and international institutions demanded introduction of international control in the region and realization an official plebiscite there. However, only the diplomatic protests of the Prague government against the persecution of Slovaks in the ceded territories led to a certain practical effect. The Czechoslovak-Polish treaty in 1947 cemented the existing situation, but protected the local Slovak population by granting them the rights of a national minority.

Keywords: Northern Spiš, Upper Orava, Czechoslovak Republic, Slovak State, Poland, border, national self-awareness, plebiscite, discrimination, diplomacy.

На завершальному етапі Другої світової війни у відносинах відновлених Чехословацької та Польської республік актуалізувалися дискусії щодо взаємної лінії кордону. Якщо питання частини Тешинської Сілезії (у польській традиції — Заолзя) загалом відоме українським дослідникам-міжнародникам, то суперечки щодо приналежності невеликих гірських районів Північного Спіша та Верхньої Орави в північно-західній частині Словаччини не стали предметом уваги вітчизняної історіографії. Підкреслюємо, що відголоски проблеми простежуються в сьогоденній польській націоналістичній пропаганді. Навзаєм, націоналісти Словацької Республіки акцентують на словацькому характері низки населених пунктів у кордонах сучасної Польщі.

Тому метою пропонованої статті є, на основі дипломатичних матеріалів, праць словацьких (М. Андраш, М. Гарек, П. Матула, М. Маєрікова, М. Сирни) та польських (Я. Бергхаузен, П. Міхняк) дослідників інформувати українську наукову історичну громадськість щодо цієї теми, а також сформулювати авторські оціночні інтерпретації проблеми.

Підвалини конфліктної ситуації навколо приналежності вказаних районів були закладені після Першої світової війни. До 1918 р. вони входили до складу Транслейтанії (угорська частина дуалістичної Габсбурзької монархії), а, отже, мали би бути в кордонах Чехословацької республіки (ЧСР). Проте офіційна польська етнологія висунула ідею, що на Спіші та Ораві проживають не власне словаки, а горалі (горці), мова і

звичаї яких свідчать про їх етнічно польське коріння. Контраргументом цієї теоретичної тези стала констатація, що національна свідомість гoralів переважно була словацькою¹. Однак, польська сторона проголосила їх «несвідомими поляками»².

Справа доходила до сутичок між польськими й чехословацькими військами у спірному регіоні. Обговорювалося питання проведення там плебісциту, але зрештою 28 липня 1920 р. Конференція послів Антанти у Спа ухвалила арбітражне рішення. Згідно з ним Польща отримала 20% території Орави (14 населених пунктів) та 4% території Спіша (13 сіл)³. Поширеним у історіографії є пояснення, що польська сторона отримала це як своєрідну компенсацію за проведення кордону в Тешинській Сілезії, яке було загалом на користь Праги⁴.

Польща залишилася незадоволена розмежуванням і в 1938 р. скористалася мюнхенською кризою й ослабленням Чехословаччини для ініціювання подальших корекцій кордону в регіоні. Польська влада наголошувала, що йдеться не про загарбання, а про так звану ревіндикацію (з польської — повернення майна). 30 листопада 1938 р. в м. Закопане був підписаний протокол про делімітацію нової лінії кордону, згідно з якою Польщі відійшли території загальною площею 226 км² і 4280 жителів⁵. Цікаво, що офіційна Варшава інтерпретувала ситуацію як велику послугу словакам, своєрідне самообмеження⁶, маючи на увазі, що загалом претензії могли би бути значно більшими в разі негативного ставлення польського уряду до тогочасної автономної Словаччини.

Нова ревізія кордону відбулася в результаті антипольської агресії нацистської Німеччини у вересні 1939 р. Оскільки Словацька держава була союзником райху в цій військовій кампанії, то А. Гітлер дав згоду на повернення територій, раніше приєднаних до Польщі⁷. Тобто була відновлена лінія розмежування станом на 1918 р.

У січні 1945 р. Червона армія, з боями витісняючи німецькі війська, почала займати населені пункти Верхнього Спіша та Північної Орави. Це було відправним пунктом для чергового раунду боротьби за регіон. З одного боку, управлінці, вчителі та священники, які представляли Словацьку державу, залишалися на своїх місцях. Місцевими словацькими жителями в населених пунктах створювалися підрозділи міліції, а також національні комітети як органи влади. Супровідні сутички й конфлікти змушували місцеве польське населення тікати до Польщі⁸. З іншого боку, поляки також розпочали засновувати поліційні відділки, які взяли на усунування словацькі кадри з посад. У цих умовах задля збереження порядку лінію кордону взяли під свій контроль радянські війська та прикордонна служба⁹.

Словаки посилалися на статистику перепису населення регіону 1940 р., згідно з яким до польської національності віднесло себе лише

188 осіб із загальної кількості 17 372 опитаних¹⁰. У лютому 1945 р. у місцевості відбулося опитування (так звана «підписна акція»), за результатами якого майже 98 % населення визнало себе словаками й висловило волю перебувати в складі ЧСР¹¹. Цю акцію названо Декларацією про самовизначення, а її демонстративні результати використовувалися в подальших дискусіях¹².

Польська сторона відмовилася визнавати результати імпровізованого плебісциту, вказавши, що він здійснювався під тиском чехословацької армії і поліції. Професор В. Гоетел відкинув об'єктивність опитування, заявивши, що в умовах присутності польського війська та поліції зміг би зібрати свідчення на користь Польщі не лише на Спіші чи Ораві, але навіть у безсумнівно словацькому Ружомберку¹³. На нашу думку, польську аргументацію можна прийняти лише у випадку з переписом 1940 р. Щодо опитування в лютому 1945 р., то сумніви в його об'єктивності є менш необґрунтованими. В умовах присутності Червоної армії місцеві жителі не боялися адміністративного тиску ні вже де-факто неіснуючої влади Словацької держави, ані ще неутверджених урядових структур ЧСР, і могли вільно висловлювати свою думку.

У контексті дискусії щодо національної самосвідомості населення спірних територій звернемося до висновків польського історика П. Міхняка. Він, простеживши статистику опитувань у регіоні щодо національної приналежності мешканців у 1920-1950-х рр., наголосив на різкій амплітуді частки словаків від 40 до понад 90 %, залежно від політичних умов на різних етапах аналізованого періоду. Дослідник зауважив: «Така швидка зміна національної орієнтації може свідчити, що більшість населення цих районів не мала сформованої етнічної свідомості й вирішувала цю справу кон'юнктурно»¹⁴. Розвиваючи думку, історик зазначив, що найважливішу роль у метаморфозах національності відігравав фінансовий чинник.

З такою оцінкою можна погодитися лише частково. Дійсно, однією з причин масового голосування за ЧСР у 1945 р. слід визнати економічні інтереси місцевого населення, якому жилося значно краще у складі Словацької держави, ніж на окупованих нацистами польських територіях Генерального губернаторства. Однак вважати цей фактор вирішальним означає зводити складні процеси формування особистісної національної ідентичності до марксистського економічного детермінізму, що є однією з бічних методологічних підходів. На наш погляд, ключову роль все ж таки відіграли ментально-культурні, цивілізаційні установки більшості місцевих жителів, які ідентифікували себе словаками.

Після переходу фронту території Спіша та Орави спочатку були визнані постановою Словацької національної ради в Братиславі від

15 березня 1945 р. «частиною території Чехословацької Республіки», і в регіоні 6 травня навіть відбулися парламентські вибори¹⁵.

Однак водночас поглиблювалися суперечки, які іноді виливалися в силові дії (арешти, ув'язнення) і навіть збройні інциденти. Так, 14 квітня відбувся бій регіонального значення між загоном польської міліції та чехословацькими прикордонниками у вехньооравському Хижному. Внаслідок конфлікту штаб IV-ого Українського фронту взяв на себе роль арбітра. Була створена тристороння комісія з представників радянського військового керівництва, польських діячів повітового старства в Новому Таргу та словацьких делегатів окресного національного комітету у Трстені. Вона організувала ще одне опитування своєрідним шляхом. Делегати комісії запитували випадкових людей на вулицях спірних населених пунктів про їх національність. Результат цього «радянського плебісциту» був, знову ж таки, більш ніж переконливим. Понад 90% опитуваних висловили своє бажання жити в ЧСР¹⁶. Тому 28 квітня спірну територію «до рішення мирної конференції» радянське командування передало під контроль чехословацьких органів¹⁷.

7 квітня 1945 р. оравська делегація (Л. Верчекова, К. Кадлубяк, І. Кучковіч) вирушила до Кошиць, де на той час перебував чехословацький уряд, із меморандумом про залишення регіону в ЧСР. Їх прийняв президент Е. Бенеш, голова уряду З. Фірлінгер та інші посадовці. 21 квітня туди прибула відповідна делегація від Спіша на чолі з Л. Кудзбелом. Проте, на засіданні 5 травня 1945 р. уряд ЧСР у своїй резолюції хоча й наголосив на словацькому характері спірних земель, але визнав за необхідне повернути лінію розмежування станом на вересень 1938 р., дотримуючись затвердженого на міжнародній арені принципу домюнхенських кордонів¹⁸.

9 травня заступник міністра закордонних справ ЧСР, словак за походженням, В. Клементіс підготував відповідний припис для Словацької національної ради у Братиславі: «Польський уряд надіслав ноту у справі словацьких населених пунктів на Спіші та Ораві, які були приєднані до Словаччини після нападу на Польщу, зі скаргою, що там було організовано мобілізацію [до чехословацького війська. — *Авт.*], польську адміністрацію туди не пускають тощо. Чехословацький уряд відповів проголошенням, що в будь-якому разі цілком поважає домюнхенські кордони, вивчить стан справ і можливі інциденти. Про нашу позицію ми посередництвом посла Зоріна інформували радянський уряд»¹⁹. Останнє речення цитованого витягу з документа недвозначно засвідчує, який саме чинник відігравав вирішальну роль у чехословацько-польських відносинах того часу.

Важливо наголосити, що польська сторона була схильна до варіанта вирішення питання шляхом проведення офіційного плебісциту на всіх

спірних територіях. У Варшаві були впевнені в позитивних для Польщі результатах опитування в Тешині (Заолжі), і у зв'язку з цим вони були готові до програву на Спіші та Ораві²⁰. Свідченням такого бажання були прозорі висловлювання польського посла у Празі Ш. Вербловського в січні 1946 р. під час інтерв'ю з чехословацькими лідерами З. Фірлінгером і К. Готвальдом, а також атмосфера наступних лютневих чехословацько-польських переговорів²¹. Проте невідповідність такого сценарію для Праги була очевидною. Вона прагнула до відновлення чехословацької адміністрації у Тешині (Заолжі), який був стратегічно та економічно ціннішим (поклади вугілля, промислові об'єкти, важлива залізнична лінія), ніж гірські терени Північного Спішу та Верхньої Орави²².

20 травня 1945 р. відбулася офіційна процедура домовленостей (так звана «угода у Трстені»). За ЧСР її підписав заступник Словацької національної ради М. Полак. З польського боку взяли участь представники лише місцевих органів влади²³. Того ж дня словацький національний комітет у Трстені звернувся з проханням до прибулого туди командира радянської прикордонної частини майора Ф. Іванцова взяти на себе роль гаранта забезпечення порядку від можливих провокацій із будь-якого боку. Той погодився і зазначив, що знає про антипольські настрої місцевого населення²⁴.

Під час переговорів М. Полак висунув такі вимоги: дозвіл на вільну евакуацію чехословацьких громадян та їхнього майна з територій, які повертаються під юрисдикцію польської влади; передача ЧСР обладнання установ та інституцій, створених колишньою словацькою владою в цих районах; відсутність перепон у справі переселення тих жителів, які бажають перейти на територію ЧСР. Польські представники прийняли лише перший пункт²⁵, а два інші пообіцяли передати центральним органам.

Щойно населення дізналося про угоду у Трстені, розпочалися акції протесту. Так, близько 3 тис. осіб мітингували в Яблонці²⁶. 29 травня 1945 р. протестну резолюцію ухвалено на зборах у Спішській Старій Весі²⁷. Іншими формами боротьби були збір петицій, перевезення майна до Словаччини. Насильницькі дії знайшли вираження в нападах на ново-сформовані польські поліцейні відділки. Кривавий інцидент стався 3–4 липня 1945 року в с. Подвлк. Там був створений відділок польської міліції у складі 36 осіб. Загін чисельністю близько 300 осіб (переважно з місцевих жителів) атакував відділок. З обох сторін були вбиті й поранені, поляків взяли в полон²⁸. У с. Пекельник 4 липня 1945 р. в результаті 8-годинної перестрілки було 4 загиблих із польського боку та 1 із боку місцевої словацької міліції²⁹. Однак регулярна чехословацька армія отримала наказ не перетворювати ополченські сутички на конфлікт на офіційному рівні збройних сил.

Упродовж кількох місяців поляки не могли взяти під контроль новоприднані території, тому були залучені армійські підрозділи. Так, 17 липня 1945 р. 32-ий полк 8-ої піхотної дивізії Війська Польського вступив на терени Північного Спішу. Чехословацький дипломат М. Андраш згадував, що словацьке населення зустрічало польських солдатів ворожими вигуками та киданням каміння³⁰. Характеризуючи ситуацію, командир 10-ї чехословацької піхотної дивізії Е. Перко 20 липня 1945 р. повідомляв: «Польські війська вступили на спірну територію 13 громад Спіша. Ув'язнюють наших людей. Громадяни озброєні й хочуть почати спротив. Є загроза кровопролиття...»³¹.

Польські органи вдавалися до бруталного поводження з місцевим населенням. Розпочалося вигнання словацьких чиновників, священників та вчителів³². Людей змушували підписуватися поляками, застосовуючи моральну (погрози, глузування) й фізичну (ув'язнення, побиття) тиранію до тих, хто демонстрував словацьку національну ідентичність. Серед шовіністичних обмежень були: заборона вживати словацьку мову у громадських місцях і навіть у приватному спілкуванні; заборона словацьких піснеспівів та молитовників; вилучення словаків із системи продовольчого забезпечення Польщі; продукти й товари за програмою «Адміністрації ООН для допомоги й відбудови» надавалися лише тим, хто записувався поляками; всі словаки були виведені з-під опіки Червоного Хреста; збільшилися податки для словацького населення; ліквідовані традиційні пільги для жителів прилеглих до кордону населених пунктів щодо його перетину³³. Обмінний курс злотого був штучно завищений щодо крони³⁴. Словацькі продовольчі кооперативи в Недеці, Новій Белі, Фрідмані, Юргові, Чорній Горі були закриті, а їхнє майно конфісковано. Словацькі культурні заходи (вистави, вечірки тощо) заборонялися³⁵. 10 серпня 1945 р. словацькі вчителі отримали письмове розпорядження місцевої влади до 13 серпня, тобто упродовж трьох діб, виїхати під загрозою примусової депортації у разі непокорі³⁶.

Статистика жертв першого року управління відновленої польської влади була наступною: 14 вбитих, 216 серйозно поранених, 566 ув'язнених словаків³⁷. Згідно з оцінкою Й. Мікуша, польська повоєнна влада проявила щодо словацького населення регіону такий само шовінізм, який був притаманний міжвоєнному періоду правління Й. Пілсудського та Й. Бека³⁸.

Часто репресії офіційно виправдовувалися звинуваченнями словацького населення у фашистському мисленні. Однак зазнавали переслідувань і ті, хто були політичними опонентами Словацької держави. Так, кілька сотень партизанів та багато воїнів Чехословацького корпусу Л. Свободи також змушені були тікати³⁹. З іншого боку, були й випадки «ренегат-

ства» серед самих словаків, які «гнучко» пристосувалися до змін і активно допомагали новій владі в реполонізації інкорпорованих районів, зводячи рахунки з представниками попереднього словацького чи чехословацького режиму⁴⁰.

Проти словацького цивільного населення діяли також нерегулярні польські воєнізовані загони. Найбільш сумнозвісним став підрозділ «Блискавка» під командуванням Ю. Кураша (псевдо — Огієн — Вогонь), чисельність якого на початку 1946 р. нараховувала понад 500 осіб⁴¹. Ю. Кураш спершу очолював районний відділок польської добровольчої міліції у Новому Таргу, але незабаром розійшовся з новим режимом у політичних поглядах, перейшовши на актикомуністичні позиції. Ю. Кураш закликав до швидкого ополячення місцевих словаків, погрожуючи їм вигнанням. Відомо про 320 його письмових вироків щодо депортації на територію ЧСР із погрозою смерті у разі їх невиконання. Зміст вироків майже однаковий, лише змінювалося ім'я покараної особи⁴². Ю. Кураш обкладав словаків великою контрибуцією, не гребував насильницькими конфіскаціями й ніс особисту відповідальність за вбивства. Напади «Вогня» найінтенсивніше відбувалися в 1946 р. Втікачі з Північного Спіша та Верхньої Орави подавали заяви про пограбування в чехословацькі поліційні дільниці, і в період від 19 січня 1946 р. до 7 лютого 1947 р. там зафіксовано 86 таких випадків⁴³.

Польська історіографія не схильна вважати Ю. Кураша винятково «словакожером». Акцентується, що він був одним із найбільших ідейних патріотів незалежної Польщі, антикомуністом. У його розумінні бажання місцевих горалів залишитися у складі ЧСР було рівноцінне національній зраді, подібно до недавнього колабораціонізму з німецькими окупантами чи актуального — з радянськими агентами⁴⁴. При цьому слід наголосити, що серед жертв терору підрозділу «Блискавка» дійсно були не лише словаки, але й українці та самі поляки.

Неспокійну атмосферу на Спіші та Ораві поглиблювала також активність підрозділів Української повстанської армії, що супроводжувалося різким розповсюдженням контрабанди та нелегальним напливом українсько-русинського населення з південно-східної Польщі, яке, знову ж таки, втікало від переслідувань польською владою⁴⁵.

За таких умов масового характеру набуло біженство словаків на територію ЧСР. У працях найчастіше наводиться цифра у 6 тис. осіб упродовж 1945–1947 рр., що склало 25–30% усього населення спірних земель⁴⁶.

Свідченням організованого спротиву словаків у регіоні стала Національна рада відторгнутих населених пунктів на чолі Л. Верчековою. Вона була перейменована 3 січня 1946 р. на Комітет визволення Спіша та

Орави, а 6 лютого 1946 р. — на Комітет біженців Верхньої Орави та Спіша через польський протест, суть якого полягала в тому, що ставити за мету якість «визволення» є неправомірним.

17 червня 1945 р. від імені Національної ради відторгнутих населених пунктів була послана телеграма на Потсдамську конференцію: «Пане Вінстон Черчілль, просимо, допоможіть чехословакам з Орави та Спіша повернутися до Чехословацької Республіки. Віримо в справедливість та в перемогу вільного волевиявлення нашого народу». Телеграми подібного змісту були надіслані також Г. Трумену і Й. Сталіну⁴⁷. Союз словацької молоді у Трстені подав міністру закордонних справ ЧСР Я. Масарику маніфест про передачу спірних районів під міжнародний контроль шляхом введення туди союзницьких військ, доки їх доля не вирішиться на Паризькій конференції⁴⁸. 15 травня 1946 р. голови національних комітетів із 12 населених пунктів на Ораві та 13 на Спіші підписали меморандум-протест проти їх приєднання до Польщі⁴⁹.

Був створений Комітет звільнення Спіша та Орави у США із загальним центром у м. Піттсбург⁵⁰, який отримував інформацію з батьківщини. Згідно з резолюцією XXVIII-го з'їзду Словацької Ліги (провідна організація словацьких емігрантів в США) від 14 грудня 1946 р. було направлене Звернення до Президента та Конгресу США, представників ООН із проханням, щоб у Верхній Ораві та Північному Спіші відбувся плебісцит під міжнародним контролем⁵¹.

Влітку 1946 р. планувалася поїздка делегації від регіону на конференцію в Парижі. 9 липня на це навіть дав згоду Я. Масарик. Словацький дипломат Й. Мікуш у своїх мемуарах згадував, що перед початком конференції його відвідав один із членів планованої делегації А. Мішковіч зі згаданим вище меморандумом старост 25 населених пунктів і попросив перекласти текст документа французькою⁵². Меморандум був переданий Я. Масарику для представлення на конференції, але той спершу показав його голові радянської делегації, який відрадив оприлюднювати його на міжнародному форумі.

Згідно з радянською інтернаціональною концепцією, суперечки в регіоні, як і інші подібні випадки, належали до буржуазно-націоналістичної спадщини минулих політичних проблем, які порушували хороші стосунки між братніми сусідніми народами. Тож у Москві дійшли думки, що суперечності між ЧСР та Польщею не будуть виноситися на обговорення в Парижі, адже країни мають домовитися між собою, як дружні нації. У інтересах такого міжслов'янського інтернаціоналізму в чехословацькій пресі, регульованій державою, майже не з'являлося новин про становище словаків у Польщі. Гостра критика дій польської влади не виходила за межі парламенту ЧСР, уряду чи окремих вищих державних органів⁵³.

Відтак, інтереси словацького населення зі спірних територій представляла на конференції лише делегація американських словаків на чолі з Й. Матяшовським. У Парижі він зустрівся з Я. Масариком, 2–9 вересня відвідав населені пункти на Спіші та Ораві, а 10 вересня у Празі представив меморандум-апеляцію. Вимагалось негайне повернення Верхньої Орави та Північного Спіша до складу ЧСР, у разі потреби і шляхом плебісциту. До остаточного вирішення питання пропонувався вступ туди нейтральних військ⁵⁴.

Уряд ЧСР використовував конфліктну ситуацію інструментально, як контраргумент у переговорах з Польщею, насамперед у дискусіях з «тешинського питання». Так, якщо Варшава скаржилася на ситуацію з польською меншиною в Тешині (Заолжі), Прага акцентувала увагу на переслідуванні словаків на Спіші та Ораві⁵⁵.

Активність чехословацької дипломатії щодо захисту від дискримінації словаків на відступлених територіях проявлялася у офіційних протестах. В. Клементіс передав польському послу відповідні ноти 23 серпня, 5 та 6 вересня 1945 р.⁵⁶ Той відреагував проханням на адресу польського МЗС про створення урядової комісії для розслідування конкретних випадків. Дійсно, така комісія була сформована 15 вересня, а 22–25 вересня 1945 р. її члени вели відповідні розслідування на місцях⁵⁷.

У березні та травні 1946 р. чехословацьке МЗС знову зверталося з нотами протесту. Реагуючи на це, 5 червня польський уряд створив Координаційну комісію у справах Спіша і Орави на чолі з керівником політичного відділу МЗС В. Соберайським. З 13 по 17 червня 1946 р. члени комісії відвідали населені пункти Яблонка, Недець, Кацвін, Нова Бела, Нижнє Лапше, Велика Ліпніца, Юргов. У їхніх звітах визнано погіршення економічного становища тамтешніх жителів у порівнянні з періодом 1939–1945 рр., нерівноправність та дискримінацію словаків⁵⁸.

Однак у тлумаченні ситуації простежувалися різні відомчі інтереси польського МЗС та МВС. Якщо дипломати вимагали покарання місцевих управлінців для прийнятної відповіді Празі та демонстрації реакції на зловживання, то представники МВС пояснювали інциденти посиленням боротьби проти антипольської пропаганди в регіоні. Зрештою, звіт В. Клементісу інформував про зняття з посади старости в Новому Таргу та покарання декількох польських поліціантів. При цьому Ш. Вербловський у своїй ноті від 4 листопада 1946 р. до МЗС ЧСР визнав, що словацьке населення справді зазнавало переслідувань, але причиною такого стану вважав його активний опір запровадженню польського управління. Текст ноти став першим офіційним визнанням польською стороною факту проживання представників словацької національності на спірній території⁵⁹.

Згідно з концепцією радянського керівництва, яке де-факто було верховним арбітром у чехословацько-польських суперечках того часу, існуючі проблеми мали бути ліквідовані підписанням комплексного двостороннього договору. Оскільки переговори щодо цього затягувалися, то Москва вдалася до тиску, вимагаючи пришвидшення процесу⁶⁰. Й. Сталін і В. Молотов у телеграмах від 25 і 27 лютого 1947 р. висловили К. Готвальду різке незадоволення: «Подальші зволікання створюють скандальну ситуацію... Посол Зорін нам повідомив про розмову з вами та Клементісом, з якої випливає, що Ви не відповіли на наш запит... Ми настійливо вимагаємо Вашої відповіді... Вона буде чи ні?»⁶¹.

Виконання волі «радянських друзів» не забарилося. 10 березня 1947 р. у замку Бельведер у Варшаві було підписано Угоду про дружбу та взаємну допомогу між ЧСР та Польщею, після чого умови життя для словацького населення у Північному Спіші та Верхній Ораві стали повільно змінюватися на краще⁶². Важливо, що додаток угоди про національні меншини засвідчив, що на території живуть саме словаки, а не горалі, і вони не є частиною польської етнічної спільноти⁶³. Проте навіть ще восени 1947 р. польські агенти доповідали про неадаптованість словацьких жителів, які продовжували перебувати під сильним впливом антипольської пропаганди, існування серед них таємних організацій, які готували протести. Йшлося про знайдені листівки, приховану та контрабандну зброю.

Отже, ідейною причиною чехословацько/словацько-польських територіальних суперечок у гірських районах Північного Спішу та Верхньої Орави, що перманентно тягнулися з 1918 р. майже упродовж 30 років, була відмінна інтерпретація національної приналежності місцевого населення. Кульмінація антагонізму відбулася в 1945–1947 рр. Здавалося, що на дипломатичному й урядовому рівні справа вирішилася оперативно — поверненням лінії кордону станом на 1938 р., адже такий принцип був ухвалений провідними державами антигітлерівської коаліції. Однак, для абсолютної більшості жителів населених пунктів, які поверталися Польщі, це рішення бачилося несправедливим, адже вони позиціонували себе словаками. Вони вдалися як до мирних, так і насильницьких форм спротиву, намагалися винести питання на міжнародну арену. У відповідь польська влада розгорнула репресії та організувала дискримінаційні обмеження словацького населення. Зрештою, під тиском Москви, ЧСР та Польща затвердили кордон Угодою про дружбу та взаємну допомогу, а словаки в регіоні були офіційно визнані національною меншиною, що поклато край інсинуаціям про польське етнічне походження місцевого населення.

¹ Kázmerová E. Slovensko-poľské vzťahy a podmienky ich vývinu v rokoch 1918–1924. *Vývin a význam slovensko-poľských vzťahov*. Bratislava: LUFEMA, 2003. S. 151.

² Drobňák A. Slovensko-poľské vzťahy na stránkach denníka Slováč v medzivojnovom období. 8. *študentská vedecká konferencia*. Zborník plných príspevkov. Ed. M. Ološtiak, M. Chovanec. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013. S. 376.

³ Garek M. Územný spor medzi Československom a Poľskom v rokoch 1918–1920 v tlačovom orgáne Slovenskej ľudovej strany Slovákov. *Prudentissimae dominae nobis honorandae: k životnému jubileu profesorky Márie Kohútovej*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2015. S. 503.

⁴ Jakubec P. K československo-poľskému sporu o Oravu a Spiš. *Český časopis historický*. 2015. Ročník 113. Číslo 4. S. 1016.

⁵ Gniazdowski M. Poľsko a improvizované východiská vojensko-politickej stratégie Slovenska v roku 1939. *Vojenská história*. 2011. Ročník 15. Číslo 2. S. 36.

⁶ Gniazdowski M. Slovenský autonomizmus v poľskej politike v 30. rokoch. *Česko-slovenská historická ročenka*. 2010. S. 263.

⁷ Документы внешней политики. Под ред. В. Г. Комплектова. Т. 22. Кн. 2. август-декабрь 1939. Москва: Министерство иностранных дел РФ, 1992. С. 210.

⁸ Jesenský M. Between Realpolitik and Idealism. The Slovak-Polish Border, 1918–1947. Thesis submitted to the Faculty of Graduate Postdoctoral Studies in partial fulfillment of the requirements for the PhD degree in History. Ottawa: University Ottawa, 2012. P. 263.

⁹ Laincz E. Správa podpredsedu Slovenskej národnej rady Mjr. Milana Poláka o obnovení predmníchovských hraníc na hornej Orave a severnom Spiši. *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*. 2013. Ročník 17. Číslo 2. S. 142; Dokumenty a materiály k dejinám československo-poľských vzťahů v letech 1944–1948. Praha: Academia, 1985. S. 58.

¹⁰ Andráš M. Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945–1948. *Susedstvo v čase prelomových zmien. Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1943–1948*. Bratislava: Historický ústav SAV — Prodama, 2009. S. 59.

¹¹ Matula P. Polsko-słowackie spory graniczne w pierwszej połowie XX wieku. Kwestia interpretacji i percepcji. *Facta Ficta. Journal of Narrative, Theory & Media*. 2021. Tom 7. Numer 1. S. 187.

¹² Majeriková-Molitoris M. Perzekúcie Slovákov na hornej Orave na konci vojny. *Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944–1945: zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25. septembra 2014 v Žiline*. Zostavovatelia Martin Lacko, Michal Malatinský. Žilina: Timerprint, 2014. S. 170.

¹³ Garek M. Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945–1947. *Separatný výtlačok z IX. Zväzku Almanachu Slováci v Poľsku*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007. S. 161.

¹⁴ Michniak P.J. Kilka uwag nad problematyką Górnego Spiszu i Górnej Orawy w latach 1945–1947. *Dzieje najnowsze*. 2013: Rocznik XLV. № 2. S. 179.

¹⁵ Molitoris E. Postoj Józefa Kurasia „Ognia” ku slovenskej národnostnej menšine na Spiši a Orave v rokoch 1945–1947. *Nepokojná hranica*. Zborník z medzinárodnej konferencie „Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1937–1947” uskutočnenej 3. októbra 2009 v Spišskej Belej v spolupráci Spišského dejepisného spolku Spolku Slovákov v Poľsku a Ústavu pamäti národa. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2010. S. 180.

¹⁶ Majeriková-Molitoris M. Perzekúcie Slovákov na hornej Orave na konci vojny... S. 170.

¹⁷ Štaigl J. Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945–1947. *Vojenská história*. 2008. Ročník 12. Číslo 2. S. 86.

¹⁸ Berghauzen J. Stosunki polsko-słowackie w latach 1938–1947. *Przegląd Historyczny*. 1975. № 66/3. S. 440.

¹⁹ Dokumenty a materiály k dějinám československo-poľských vzťahů v letech 1944–1948... S. 58.

²⁰ Jesenský M. Between Realpolitik and Idealism. The Slovak-Polish Border, 1918–1947... P. 259.

²¹ Majeriková-Molitoris M. Situácia na bývalých inkorporovaných územiach Spiša a Oravy v rokoch 1945–1947. *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945–1948*. Peter Sokolovič a kolektív. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015. S. 552.

²² Andráš M. Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945–1948... S. 61.

²³ Majeriková M. Postavenie slovenského obyvateľstva na severnom Spiši a hornej Orave po skončení druhej svetovej vojny (1945–1947). *Nepokojná hranica...* S. 136.

²⁴ Laincz E. Správa podpredsedu Slovenskej národnej rady Mjr. Milana Poláka o obnovení predmníchovských hraníc na hornej Orave a severnom Spiši... S. 143.

²⁵ Surný M. K problematike Hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne. *Acta historica Neosoliensia*. Ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. 2005 Tomus 8. S. 138.

²⁶ Majeriková-Molitoris M. *Nepokojná hranica. Ploty, múry, hranice*. Editor: Miroslav Pollák. Levoča: Občianske združenie Krásny Spiš, 2017. S. 258.

²⁷ Laincz E. Správa podpredsedu Slovenskej národnej rady Mjr. Milana Poláka o obnovení predmníchovských hraníc na hornej Orave a severnom Spiši... S. 144.

²⁸ Garek M. Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945–1947... S. 162.

²⁹ Štaigl J. Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945–1947. *Vojenská história*. 2008. Ročník 12. Číslo 2. S. 87.

³⁰ Jancura V. Ako sa hralo o hornú Oravu, Spiš a Tatry. *Pravda*. 28.07.2020. URL: <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/558423-ako-sa-hralo-o-hornu-oravu-spis-a-tatry/>

³¹ Štaigl J. Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v období 1945. *Susedstvo v čase prelomových zmien. Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1943–1948...* S. 77.

³² Koreň F. Región Oravy ako príklad významných zmien v rokoch 1944–1945. *Prelom dejín: rok 1945 v slovenských a európskych dejinách*. Peter Mulík a kol. Martin: Matica slovenská, 2016. S. 313.

³³ Garek M. Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945–1947... S. 171–172.

³⁴ Laincz E. Správa podpredsedu Slovenskej národnej rady Mjr. Milana Poláka o obnovení predmníchovských hraníc na hornej Orave a severnom Spiši... S. 145.

³⁵ Verbálna nóta č. 69.326/II-2/46 zo dňa 6. mája 1946 vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. *Nepokojná hranica...* S. 14.

³⁶ *Ibidem*. S. 12.

³⁷ Jesenský M. Between Realpolitik and Idealism. The Slovak-Polish Border, 1918–1947... P. 286.

³⁸ Mikuš, Jozef A. Pamäti slovenského diplomata. Cleveland, Ohio: Nákladom Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty, 1978 S. 211.

³⁹ Verbálna nóta č. 69.326/II-2/46 zo dňa 6. mája 1946 vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe... S. 16.

⁴⁰ Surný M., Šmigel' M. K problematike hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1945–1947. *Východiská a perspektívy výskumu. Nepokojná hranica...* S. 225.

⁴¹ Řepa T. Banderovci v Československu 1945–1947. *Vybrané politické a vojenské aspekty. Securitas imperii. Studie*. 2019. Ročník 34. Číslo 1. S. 126.

- ⁴² Molitoris L. Postoj Józefa Kurasia „Ognia” ku slovenskej národnostnej menšine na Spiši a Orave v rokoch 1945–1947... S. 206.
- ⁴³ Ibidem. S. 194–206.
- ⁴⁴ Michniak P.J. Kilka uwag nad problematyką Górnego Spiszu i Górnej Orawy w latach 1945–1947... S. 182.
- ⁴⁵ Štaigl J. Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945–1947. *Vojenská história*. 2008. Ročník 12. Číslo 2. S. 85.
- ⁴⁶ Syrný M., Šmigel' M. K problematike hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1945–1947. *Východiská a perspektívy výskumu...* S. 219; Majeriková-Molitoris M. *Nepokojná hranica...* S. 259; Jesenský M. *Between Realpolitik and Idealism. The Slovak-Polish Border, 1918–1947...* P. 289.
- ⁴⁷ Andráš M. Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945–1948... S. 62.
- ⁴⁸ Garek M. Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945–1947... S. 196–197.
- ⁴⁹ Mikuš J. A. Slovensko v dráme Európy. Martin: Matica slovenská 2002. S. 218–219.
- ⁵⁰ Majeriková M. Postavenie slovenského obyvateľstva na severnom Spiši a hornej Orave po skončení druhej svetovej vojny (1945–1947)... S. 147.
- ⁵¹ Bobák J. Slovenská štátnosť v politike Slovenskej ligy v Amerike v rokoch 1945–1951. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015. S. 124.
- ⁵² Mikuš J. A. Pamäti slovenského diplomata... S. 211.
- ⁵³ Syrný M. K problematike Hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne... S. 140.
- ⁵⁴ Majeriková-Molitoris M. Situácia na bývalých inkorporovaných územiach Spiša a Oravy v rokoch 1945–1947... S. 568.
- ⁵⁵ Segeš D. Orava: úvahy politických elít verzus realita sporného regiónu v rokoch 1918–1947. *Putovanie dejinami pod múrmi Oravského hradu*. Bratislava: Veda ; Historický ústav SAV, 2015. S. 137.
- ⁵⁶ Majeriková-Molitoris M. Situácia na bývalých inkorporovaných územiach Spiša a Oravy v rokoch 1945–1947... S. 558.
- ⁵⁷ Matula P. Slovak-Polish Relationships in 1938–1947 in the Context of Border Disputes. *Studia Humanistyczne AGH*. 2013. Njv 12/1. P. 62.
- ⁵⁸ Majeriková-Molitoris M. Situácia na bývalých inkorporovaných územiach Spiša a Oravy v rokoch 1945–1947... S. 563–564.
- ⁵⁹ Andráš M. Obnovenie československo-poľských hraníc po druhej svetovej vojne na slovenskom úseku. *Nepokojná hranica...* S. 8.
- ⁶⁰ Skaloš M. Proces utvárania slovenských hraníc ako štátnych hraníc ČSR a ich zmeny v historicko-právnom kontexte (1918–1947). *Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia*. Jozef Klimko, Slavomír Michálek a kol. Bratislava: Paneurópska vysoká škola a Historický ústav SAV, 2013. S. 113.
- ⁶¹ Andráš M. Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945–1948... S. 70.
- ⁶² Matula P. Slovak-Polish Relationships in 1938–1947 in the Context of Border Disputes... P. 63.
- ⁶³ Segeš D. Orava: úvahy politických elít verzus realita sporného regiónu v rokoch 1918–1947.. S. 138.

REFERENCES

1. Andráš, M. (2009). Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945–1948. *Susedstvo v čase prelomových zmien. Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1943–1948*. Bratislava: Historický ústav SAV — Prodama [in Slovak].

2. Andráš, M. (2010). Obnovenie československo-poľských hraníc po druhej svetovej vojne na slovenskom úseku. *Nepokojná hranica. Zborník z medzinárodnej konferencie Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1937–1947 uskutočnenej 3. októbra 2009 v Spišskej Belej v spolupráci Spišského dejepisného spolku Spolku Slovákov v Poľsku a Ústavu pamäti národa*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku [in Slovak].
3. Berghauzen, J. (1975). Stosunki polsko-slowackie w latach 1938–1947. *Przegląd Historyczny*, 66/3, 411–442 [in Polish].
4. Bobák, J. (2015). *Slovenská štátnosť v politike Slovenskej ligy v Amerike v rokoch 1945–1951*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave [in Slovak].
5. *Dokumenty a materiály k dejinám cheskoslovensko-poľských vzťahů v letech 1944–1948*. (1985). Praha: Academia [in Czech].
6. *Dokumenty vneshnei politiki*. (1992). (Vol. 22). Moskva [in Russian].
7. Drobňák, A. (2013). Slovensko-poľské vzťahy na stránkach denníka Slovákov v medzivojnovom období. 8. študentská vedecká konferencia. *Zborník plných príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove [in Slovak].
8. Garek, M. (2007). Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945–1947. *Separatný výťah z IX. Zväzku Almanachu Slováci v Poľsku*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku [in Slovak].
9. Garek, M. (2015). Územný spor medzi Československom a Poľskom v rokoch 1918–1920 v tlačovom orgáne Slovenskej ľudovej strany Slovákov. *Prudentissimae dominae nobis honorandae: k životnému jubileu profesorky Márie Kohútovej*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity [in Slovak].
10. Gniazdowski, M. (2011). Poľsko a improvizované východiská vojensko-politickej stratégie Slovenska v roku 1939. *Vojenská história*, 15/2, 33–54 [in Slovak].
11. Gniazdowski, M. (2010). Slovenský autonomizmus v poľskej politike v 30. rokoch. *Česko-slovenská historická ročenka*, 243–264 [in Slovak].
12. Jakubec, P. (2015). K československo-poľskému sporu o Oravu a Spiš. *Český časopis historický*, 113/4, 1009–1016 [in Slovak].
13. Jancura, V. (2020). Ako sa hralo o hornú Oravu, Spiš a Tatry. *Pravda*. 28.07.2020. <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/558423-ako-sa-hralo-o-hornu-oravu-spis-a-tatry/> [in Slovak].
14. Jesenský, M. (2012). *Between Realpolitik and Idealism. The Slovak-Polish Border, 1918-1947. Thesis submitted to the Faculty of Graduate Postdoctoral Studies in partial fulfillment of the requirements for the PhD degree in History*. Ottawa: University Ottawa [in English].
15. Kázmerová, E. (2003). Slovensko-poľské vzťahy a podmienky ich vývinu v rokoch 1918–1924. *Vývin a význam slovensko-poľských vzťahov*. Bratislava: LUFEMA [in Slovak].
16. Koreň, F. (2016). Región Oravy ako príklad významných zmien v rokoch 1944–1945. *Prelom dejín : rok 1945 v slovenských a európskych dejinách*. Peter Mulík a kol. Martin: Matica slovenská, 296–314 [in Slovak].
17. Laincz, E. (2013). Správa podpredsedu Slovenskej národnej rady Mjr. Milana Poláka o obnovení predmnichovských hraníc na hornej Orave a severnom Spiši. *Vojenská história*, 17/2, 140–145 [in Slovak].
18. Majeriková, M. (2010). Postavenie slovenského obyvateľstva na severnom Spiši a hornej Orave po skončení druhej svetovej vojny (1945–1947). *Nepokojná hranica*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku [in Slovak].
19. Majeriková-Molitoris, M. (2017). *Nepokojná hranica. Ploty, múry, hranice*. Levoča: Občianske združenie KRÁSNY SPIŠ [in Slovak].
20. Majeriková-Molitoris, M. (2014). Perzekúcie Slovákov na hornej Orave na konci vojny. *Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944–1945*:

zborník z konferencie organizovanej ŽSK a ÚPN dňa 25. septembra 2014 v Žiline. Žilina: Timerprint [in Slovak].

21. Majeriková-Molitoris M. (2015). Situácia na bývalých inkorporovaných územiach Spiša a Oravy v rokoch 1945–1947. *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945–1948*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave [in Slovak].

22. Matula, P. (2021). Polsko-słowackie spory graniczne w pierwszej połowie XX wieku. *Kwestia interpretacji i percepcji. Facta Ficta. Journal of Narrative, Theory & Media*, 7/1, 177–190 [in Polish].

23. Matula, P. (2013). Slovak-polish relationships in 1938–1947 in the context of border disputes. *Studia Humanistyczne AGH*, 12/1, 57–65 [in English].

24. Michniak, P.J. (2013). Kilka uwag nad problematyką Górnego Spiszu i Górnej Orawy w latach 1945–1947. *Dzieje najnowsze*, XLV/2, 175–186 [in Polish].

25. Mikuš, J.A. (1978). *Pamäti slovenského diplomata*. Cleveland, Ohio: nákladom Prvej Katolíckej Slovenskej Jednoty [in Slovak].

26. Mikuš, J.A. (2002). *Slovensko v dráme Európy*. Martin: Matica slovenská [in Slovak].

27. Molitoris, E. (2010). Postoj Józefa Kurasia Ognia ku slovenskej národnostnej menšine na Spiši a Orave v rokoch 1945–1947. *Nepokojná hranica*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku [in Slovak].

28. Řepa, T. (2019). Banderovci v Československu 1945–1947. Vybrané politické a vojenské aspekty. *Securitas imperii. Studie*, 34/1, 118–144 [in Slovak].

29. Segeš, D. (2015). Orava: úvahy politických elit verus realita sporného regiónu v rokoch 1918–1947. *Putovanie dejinami pod múrmi Oravského hradu*. Bratislava: Veda; Historický ústav SAV [in Slovak].

30. Skaloš, M. (2013). Proces utvárania slovenských hraníc ako štátnych hraníc ČSR a ich zmeny v historicko-právnom kontexte (1918–1947). *Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola a Historický ústav SAV [in Slovak].

31. Syrný, M. (2005). K problematike Hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne. *Acta historica Neosoliensia*, 8, 137–143 [in Slovak].

32. Syrný, M., Šmigel, M. (2010). K problematike hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1945–1947. Východiská a perspektívy výskumu. *Nepokojná hranica*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku [in Slovak].

33. Štaigl, J. (2009). Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v období 1945–1947. *Susedstvo v čase prelomových zmien. Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1944–1948*. Bratislava: Historický ústav SAV — Prodama [in Slovak].

34. Štaigl, J. (2008). Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945–1947. *Vojenská história*, 12/2, 84–107 [in Slovak].

35. Verbálna nóta č. 69.326/II-2/46 zo dňa 6. mája 1946 vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. (2010). *Nepokojná hranica*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku [in Slovak].